

*Francisco Franco pergalės Ispanijos pilietiniame kare paradas.
Madridas, 1939 m. gegužė*

Ispanijos pilietinis karas (1936–1939) prasidėjo maištu prieš demokratiškai išrinktą Antrosios respublikos valdžią ir tęsėsi kaip ginkluotas konfliktas tarp nacionalistų ir respublikonų. Nacionalistams vadovavo generalisimas Fransiskas Frankas, jam talkino Hitleris ir Musolinis. Respublikonams vadovavo demokratinė vyriausybė, jiems padėjo Meksika, Tarybų Sąjunga ir savanoriai daugiau kaip iš penkiasdešimties šalių, rėmė mokslo ir kultūros žmonės, darbininkai, profesinės sąjungos, kairiosios organizacijos. Skaldomi vidaus nesutarimų, respublikonai neįstengė atsispirti nacionalistams ir 1939 m. kovą pasidavė.

Franko diktatūra truko trisdešimt šešerius metus.

Būsime mirę, tik jeigu mus pamiršite.

—anoniminė epitafija ant

ISPANIJOS PILIETINIO KARO AUKŲ MASINĖS KAPAVIETĖS

PIRMOJI DALIS

1957

MADRIDAS, ISPANIJA

Niekada nebuvo patenkintas pasiuntęs ambasadorių į Ispaniją, nesu ir dabar; jeigu Franco nepakeis savo elgesio su kitokių religinių įsitikinimų piliečiais, norėsiu nutraukti su juo visus santykius nepaisydamas Europos gynybos interesų.

—HARRY S. TRUMAN, 33-iasis Jungtinių Valstijų prezidentas
1951, rugpjūčio 2

*Trumano memorandumas Valstybės sekretoriui Deanui Achesonui
Achesono dokumentai – Valstybės sekretoriaus byla
Trumano bibliotekos archyvas*

Jos stovi eilėje prie kraujo.

Birželio ryto saulė plieskia į moterų vorą, kantriai laukiančią prie *el matadero*. Išskleistos vėduoklės plazda gindamos nuo Madrido karščio ir skerdienos tvaiko, sklindančio iš skerdyklos.

Kraujas bus naudojamas *morcilla*, kraujinei dešrai. Jo reikia atidžiai atmatuoti. Padauginsi kraujo, ir dešra bus minkšta. Pamažinsi – sutrupės kaip grumstas.

Rafaelis nušluosto peilį į prijuostę. Jo mintys toli nuo *morcilla*. Jis lėtai nususuka nuo laukiančiųjų eilės, pakelia veidą į dangų.

Jo galvoje sekmadienis. Laikrodžio rodyklė rodo šešias.

Laikas.

Nuskardi trimitas, ir *pasodoble* ritmas nusirita per areną.

Rafaelis išeina ant smėlio, į saulę.

Pasirengęs sutikti Baimę.

Centrinėje arenos ložėje sėdi Ispanijos diktatorius generalisimas Fransiskas Frankas. Žmonės jį vadina *El Caudillo* – karvedžiu, didvyriu iš Dievo malonės. Frankas žiūri žemyn, į areną. Jų akys susitinka.

Tu manęs nežinai, generalisimai, bet aš tave žinau.

Aš esu Rafaelis Torresas Moreno ir šiandien nieko nebijau.

– Rafa! – Prižiūrėtojas pliaukšteli Rafaeliui per prakaituotą sprandą. – Ar nematai? Eilė laukia. Liaukis svajoti. Kraujo, Rafa. Duok joms kraujo.

Rafa linkteli, eina prie klienčių. Arenos vaizdas išnyksta.

Duok joms pagaliau to kraujo.

Į smegenis beldžiasi karo prisiminimai. Plonas balselis sugrįžta, svajonę paverčia košmaru. *Tu juk prisimeni, tiesa, Rafa?*

Jis prisimena.

Pamatęs jų siluetus neapsipažinsi.

Juodi lakiniai vyrai, juodos lakinės sielos.

Civilinės gvardijos kareiviai. Kai niekas negirdi, jis juos vadina Juodvarniais. Jie tarnauja generalisimui Frankui, o dabar pasirodė jų gatvėje.

– Prašau, tik ne čia, – šnibžda Rafaelis, pasislėpęs po medžiais.

Viršuje pravirksta kūdikis. Pakėlęs akis pamato prie atviro lango Chuliją, jai ant rankų jų jaunėlė sesutė Ana.

Viduje nuskamba tėvo balsas:

– Chulija, uždaryk langą! Užrakink duris ir lauk mamos. Kur Rafa?

– Čia, tėti, – kužda Rafaelis, tupėdamas savo slėptuvėje. – Aš čia.

Tėvas išdygsta tarpdury. Juodvarniai žengia ant šaligatvio.

Nuaidi šūvis. Blyksnis. Viršuje suklykia Chulija.

Rafa sustingsta. Jam užima kvapą.

Ne.

Ne.

Ne.

Jie tempia suglebusį tėvo kūną už rankų.

– *Tėti!*

Per vėlu. Ištrūkus šūksniui, Rafa suvokia išsidavęs.

Žvilgsnis šiton pusėn.

– Jo berniūkštis už to medžio. Griebkit.

Rafa mirksi vydamas šalin skaudžius prisiminimus, šypsena pridengdamas pagrauztą širdį.

– *Buenos días, señora.* Ko pageidautumėte? – klausia jis klientę.

– Kraujo.

– *Sí, señora.*

Duok joms kraujo.

Daugiau kaip dvidešimt metų Ispanija dalija kraują. Kartais Rafa pamano – ar jo dar likę?

Melas.

Ne kitaip.

Aš žinau, ką tu padarei.

Ana Tores Moreno stovi giliai po žeme, antrame tarnų rūsyje. Ji suplėšo raštelį, sugrūda į burną ir nuryja.

Balsas iš koridoriaus šaukia:

– Greičiau, Ana! Jie laukia.

Ana lekia belangiu labirintu. Prisiverčia šypsotis.

Silpna lemputė vos apšviečia lentyną. Ana pamato siuvinėjimo rinkinį, įsimeta į pintinę. Bėgdama laiptų link pasiveja Lorenšą, nešančią ant padėklo kelių rūšių cigaretes.

– Kokia išbalusi, – šnibžda Lorenša. – *Estás bien?*

– Viskas gerai, – atsako Ana.

Visada sakyk, kad viskas gerai, ypač jeigu negerai, primena ji sau.

Išnyra laiptų žiotys. Iš spindinčio vestibulio mirksėdama šaukia krištolo sietyno šviesa.

Jų žingsniai sulėtėja, susilygina, ir plačiai šypsodamos jiedvi sutartinai žengia į marmurinį viešbučio holą. Ana mintyse pasikartoja sąrašą. Vyras iš Niujorko norės laikraščio ir degtukų. Moteris iš Pensilvanijos norės dar ledo.

Amerikiečiai negali be ledo. Kai kurie giriasi virtuvėje turintys pilnus lovelius ledo kubelių. Gal ir taip. Ana mato reklaminis skelbimus blizgiuose žurnaluose, kuriuos svečiai palieka viešbutyje.

*„Frigidaire“ šaldytuvai! Nerūdijančio aliuminio lentynos,
kontroliuojamos temperatūros sviesto skyrelis.*

Bala žino, ką tai reiškia. Už Ispanijos sienų viskas paslaptina. Ana girdi kiekvieną žodį, bet svečiai to nežino. Vykdydama prašymus, ji laksto greitai, kad žmonės nespėtų iš savo pasaulio žvilgtelėti į jos.

Chulija, jų pakrikos šeimos galva, nuolatos primena:

– Ana, per daug pasitiki. Per daug parodai. Tylėk.

Ana pavargo nuo tylos, nuo neatsakytų klausimų, pavargo nuo paslapčių. Jos gyvenimas lyg sudurstytas iš skiautelių, ji svajoja apie naują pradžią. Svajoja išvykti iš Ispanijos. Bet suo teisi. Jos svajonės darosi pavojingos.

Aš žinau, ką tu padarei.

– Bent kartą paklusk taisyklėms, o ne savo širdžiai, – maldauja sesuo.

Paklusk taisyklėms... Būti nematomai, nors į tave visi žiūri, ir už tai gauti gražaus pinigo, penkias pesetas per valandą, – štai koks planas. Jos vyresnysis brolis Rafaelis dirba ir skerdykloje, ir kapinėse. Per du darbus už visą dieną gauna tik dvylika pesetų, arba dvidešimt centų pagal viešbučio valiutų keityklos kursą.

Ana paduoda siuvinėjimo rinkinį durininkui ir nuskuba prie pagrindinio lifto. Rytas baigėsi, bet jos užsakymų sąrašas auga. Viešbutyje oficialiai prasidėjo vasaros sezonas, į Ispaniją plūsta tūkstančiai turistų. Lifto durys atsiveria septintame aukšte. Ana užsideda pintinę ant klubo ir pasileidžia ilgu koridoriumi.

– Rankšluosčiai į septyni šimtai šešiasdešimtą, – bėgdamas pro šalį sušnibžda viešbučio prižiūrėtojas.

– Rankšluosčiai į septyni šimtai šešiasdešimtą, – pakartoja ji.

Šitam amerikiečių viešbučiui ketveri metai, bet Anai jis kvepia naujumu. Jos pintinėje guli pluoštas lankstinukų, viršely-

je gražuolis matadoras laiko išskleistą skraistę. Ant skraistės įmantriomis raidėmis išrašyta:

„*Castellana Hilton Madrid*“, jūsų pilis Ispanijoje.

Pilys. Maža būdama matė atvirukų su pilimis. Prieš akis slenka kino kronika: medžiais apšodinta *Paseo de la Castellana* alėja, Ispanijos karalių ir didikų rūmai. Staiga ryškūs vaizdai išblęsta. 1936-ieji. Ispanijoje kyla pilietinis karas. Karas išblukina Madrido skruostus. Didingi rūmai virsta pilkomis šmėklomis. Parkai ir fontanai išnyksta. Kaip ir Anos tėvai. Badas ir atskirtis tamsia marška užkloja šalį. Ispanija atkertama nuo pasaulio.

Ir štai po dvidešimties metų visą šalį apėmusios atrofijos generalisimas Frankas pagaliau įsileidžia į Ispaniją turistus. Bankai ir viešbučiai senus interjerus apsiaučia naujais eksterjeriais. Turistai skirtumo nemato. Kas slypi apačioj, dabar paslėpta, kaip ir raštelis, tirpstantis skrandyje.

Ana skaito laikraščius ir žurnalus, kuriuos išmeta svečiai. Ji įsimena lankstinuko tekstą, kad paklausta galėtų išpoškinti:

Buvę rūmai, „Castellana“ viešbutis yra pirmoji Hiltono nuosavybė Europoje. Daugiau kaip trys šimtai kambaryų, kiekviename yra trijų kanalų radijo imtuvas ir net telefonas.

– Jei esi priskirta prie kokio svečio, turi vykdyti kiekvieną jo pageidavimą, – mokina prižiūrėtojas. – Atmink, amerikiečiai ne taip paiso etiketo kaip ispanai. Jie pripratę plepėti. Turi būti nuoširdi, paslaugi ir šneki.

– Ay, aš visada esu nuoširdi ir šneki, – mirkstelėdama sukužda Lorensa.

Ana nori būti šneki, tačiau sesers reikalavimas tylėti prieštarauja viešbučio instrukcijoms. Nuolatinis tampymas į priešingas puses verčia jaustis skudurine lėle, kuriai tuoj nutrūks ranka.

Į koridorių iš kambario išeina vyriškis baltais net gurgždančiais marškiniais. Ana stabtelėjusi pagarbiai tūpteli.

– *Buenos días, señor.*

– *Hiya, lėlyte.*

Lėlytė. Katytė. Gražuolytė. Amerikiečiai turi daug žodžių moterims pamaloninti. Vos tiktai Anai jau atrodo, kad moka juos visus, išlenda koks naujas. Per anglų kalbos pamokas viešbutyje jie vadinami „meiliais žodeliais“.

Po to, kas atsitiko pernai, Ana jau ne tokia naivi.

Amerikos diplomatai, aktoriai ir muzikantai atskrenda į dulkantį Baracho oro uostą. Šnekučiuodamiesi ištirpsta ryto brėkšmoje. Ana įsidėmi jų pomėgius. Žvaigždutės turi pamėgtus kambarius. Politikai turi mėgstamas žvaigždutes. Daugelis neturi supratimo, kas dėjosi Ispanijoje prieš kelis dešimtmečius. Jie gurkšnoja „Cava“ vyną, romantizuoja Hemingvėjų ir flamenką. Retkarčiais kas nors paklausia Aną apie Ispanijos karą. Ji mandagiai pakeičia temą. Ne tik dėl viešbučio politikos, bet ir laikydamasi duoto pažado.

Ji žvelgs į ateitį. Praeitį reikia pamiršti.

Jos tėvas nušautas. Motina mirė kalėjime. Jie nusikalto ne veiksmais, bet tikslais – mokytojai, tikėjęsi atidaryti Montessori mokyklą, kur metodika remiasi vaiko raida, ne religija. Bet generalisimas Frankas įsakė, kad visas Ispanijos mokyklas kontroliuotų Katalikų bažnyčia. Prijaučiantieji respublikonams turi būti išnaikinti.

Tėvų prasižengimas paliko Aną kepurnėtis tamsiuose negyvu paslapčių vandenyse. Gimusi ilgame gėdos šešėlyje, ji neturi teisės niekam užsiminti apie tėvus. Privalo gyventi tylėdama. Bet kartais slapčiausioje širdies kertelėje sukrebžda ramybės neduodantis klausimas:

Ką galima laimėti tylint?

„Castellana Hilton“ viešbutis čia vadinamas „keturiasdešimt devintąja valstija“, ir ne veltui, nes tik Amerikoje, regis, amerikiečių yra daugiau...

...Ko tik čia nesutiksi: diplomatų ir generolų, admirolų ir karšinčių, tikrų ir apsišaukėlių grafų, kino artisčių, besistengiančių atrodyti kaip kino artistės, ir ne artisčių, irgi besistengiančių atrodyti kaip artistės. Kai kurie nuolatiniai svečiai gyvena viešbutyje jau taip ilgai, kad juos reikia tempė nutempti nuo baro kėdžių. Be to, knibžda visokiausių keistuolių.

...Čia sutinku veidų, nematytų nuo Antrojo pasaulinio karo. Jie grūdasi bare, rengia kokteilių vakarėlius ir amžinai ieško „kontaktų“, nes Ispanija vis labiau atsiveria prekybai su užsieniu, o čia, be abejonės, galima užkalti krūvą dolerių statant karines bazines.

–ROBERT C. RUARK

*Iš „Hilton“ viešbutis vadinamas 49-ąja valstija“
„Defiance Crescent News“, Difajensas, Ohajas
1955, kovo 1*

3

Visi žino, kad jis turistas.

Akį traukia ne fotoaparatas. Jo drabužiai. Pirmiausia vietinių žvilgsniai sminga į Danieliaus apdulkėjusius batus. Šliauždami aukštyn džinsais stabteli prie diržo sagties su Teksaso valstijos kontūru ir užrašu. Keliaudami tolyn languotais marškiniais užkliūva už fotoaparato ir greitai metasi į šoną.

Žmonės į jį žiūri, bet niekas nekalbina.

Du maži berniukai eina pro spaudos kioską. Pirmuose puslapiuose Ispanijos vadovas. Berniukai sustoja ir saliotuoja nuotraukai.

Franco! El Caudillo de España.

Danielius spragtelė aparatu – nutraukia fotografiją.

Šiuos žodžius ir įvairiausio formato Franko nuotrauką maitai visur. Ant monetų, pašto ženklų, troleibusų ir gatvių rodyklių. Danielius žiūri į laikraštį. Generolas Frankas neaukštas, malonaus veido ir praplikęs. Ūsiukai turbūt vienintelis išskirtinis broožas. Smulkus, nedidelio ūgio, bet šalį laiko kietame kumštyje.

– Denas jau šešių pėdų ir vieno colio, – neseniai gyrėsi tėvas. – Ar ne taip? Būsi didelis žmogus.

Netiesa. Ne ūgis daro žmogų didelį ar galingą. Jis ir jo tėvas žiūri per skirtingus akinius.

Išėjus iš Retiro parko, triukšmas siūbteli lyg susipjovusių kačių miauzgimas. Įkaitusiu grindiniu skuta motoroleriai, nar-

dydami tarp švokščiančių autobusų ir pypsinčių automobilių. Mergaitė raukta suknete sėdi ant motociklo, nuzvimbiančio gatve.

Danielius stabteli. Madridas kunkuliuoja egzotiška grynų spalvų energija. Automobilių ir vyrų batų juodis tarsi ataudai gatvių gobelene, kurio metmenys anglių juodumo, tamsaus Gojos paveikslų rudumo ir juodųjų serbentų dumsumo. Eismo kvaitulyje pliūpčioja išmetamųjų dujų verpetai ir skardena ispaniškų frazių nuotrupos. Jo motina, gimusi Ispanijoje, reikalauja, kad jis kalbėtų jos tėvynės kalba. Pirmuosius penkerius jo gyvenimo metus ji šnekėjo su juo tik ispaniškai. Nors kalba pažįstama, visa kita Madride svetima. Netoli parko vartų pailsę asilėliai tempia dardančius vežimus. Gatvės prekeiviai įkyriai siūlo suvenyrus. Plonas kaip pieštukas žmogus stovi už ispaniškų suskleidžiamų vėduoklių prekystalio. Jo rankose išskleistos iš karto kelios vėduoklės plevena it margi drugiai. Prekeivis mosteli rodydamas į kortelę, prisegtą prie Danieliaus fotoaparato dirželio, ir klausia, ar jis žurnalistas:

– *Periodista? Americano?*

Danielius linkteli patvirtindamas pusę klausimo ir eina toliau. Aparatą dovanuoja mama mokyklos baigimo proga. Kortelė gauta iš vietos laikraščio Dalase.

– Aš noriu būti fotokorespondentas, – neseniai pareiškė jis prie vakarieniškos stalo.

– Patikėk, šitas noras praeis, – pasakė tėvas.

Nepraeis. Nuotraukos spontaniškos ir jaudinančios, tu jas kuri, ne paveldi. Jų istorijos tavo sukurtos, ne paimtos iš šeimoms legendų, įkvėptų naftos pinigų. Jis prisimena mašinėlę spausdintą laišką, gulintį namie rašomojo stalo stalčiuje.

Gerb. p. Meitsonai,
Sveikiname, jūs patekote tarp finalininkų
1957 metų „Magnum Photos“ premijai gauti.

Darbus reikia pristatyti rugsėjį.

Tėvas nesupranta. Danieliui niekada neatsibos fotografija, bet jam atsibodo šykštūs klausytojai, dosnūs tik vieno – savo nuomonės. O tų nuomonių daug:

Jis turėtų pasirinkti futbolą, ne bokšą.

Fotografija – tik laiko švaistymas.

Šeimos naftos verslas priklausys jam ilgai ir laimingai.

Tie, kurie mano pažįstantys jį geriausiai, išvis jo nepažįsta.

Merginos ne geresnės. „Danieliau Meitsonai, vaje, kur tu slapsteisi?“ – juokavo dailutės debutantės, apspitusios automatinį patefoną „Nelson’s“ kavinėje.

Jis niekur nesislapstė. Visada buvo ten pat, bet merginos jo nepastebėdavo – kol grįžo kaip abiturientas, keturiais coliais aukštesnis ir daug stipresnis. Telefonas nebetylėdavo. Joms patiko jo mašina, jo nuotraukos ir kaip jis kalba ispaniškai su „El Fenix“ padavėjais. Staiga pasidarė „įdomus“. Ir staiga kvailai jomis patikėjo.

Tris mėnesius susitikinėjo su Lora Bet, o paskui „įdomus“ nustojo ją domines.

– Gal apsiautum mokasinius vietoj kaubojiškų batų? – pasiūlė ji. – Ir važinėkimės tavo tėvo kadilaku, o ne pikapu. – Paskui: – Aa, jis? Tiesiog geras šeimos draugas.

Jo draugai Šv. Morkaus mokykloje juokėsi.

– Ko tu tikėjaisi? Ji išjodinėja arklius. Tu dalyvauji rodeo. Visi žino, kad vėjavaikė. Neverta viskio stiklo, dėl jos išgerto nervams nuraminti.

Laimė, romaną su Lora Bet nutraukė jo ispaniškos šaknys. Jis pasidarė „per daug egzotiškas“. *Gracias, madre.*

Danielius eina pro kavinę. Sausas vėjuotas oras užkvimpa aliejumi, česnakais ir paprikomis. Didžiulė vitrina prikrauta krevečių, ungių, keptų paprikų ir aštrių dešrų. Jis ją nutrauk-

kia. Šiltas vėjas kedena plaukus. Madride karšta kaip ir Dalase. Jis pasuka į siaurą akmenimis grįstą gatvelę, žengia pro atviras duris. Stabteli, pasižiūri į laikrodį ir į saulę. Viešbutyje tėvai laukia jo grįžtant pietauti. Tėvas supyks. Ir vėl.

Gatvelėje sukaukši žingsniai. Danielius pakelia prie akių objektyvą.

Vienuolė.

Ji eina sparčiai. Ryžtingai. Nešasi suvystytą ryšulėlį. Vis dirščioja per petį, lyg būtų sekama. Danielius tebestovi tarpdury nepastebimas, laukia gero kadro. Vėjo gūsis pakelia jos juodą drabužį. Ji pasilenkusi viena ranka prilaiko abitą. Vėjas atidengia ryšulėlį.

Į Danielių žiūri kūdikio veidelis, pilkas kaip dūmas.

Sulaikęs kvapą, jis nuspaudžia užraktą.

Kūdikis negyvas.

Vienuolės akys, paklaikusios iš siaubo, įsminga į jo objektyvą.

Spaudyk užraktą kiek nori, tuščias spragsėjimas. Baigėsi juosta.

Jis greit ištraukia iš kišenės naują ritinėlį. Įdeda žaibiškai, bet jokios naudos. Kai pakelia akis, vienuolės nebėra, gatvele eina du vyrai su pelerinomis ir kepurėmis plačiais keturkampiais kraštais užpakalyje. Nešini šautuvais.

Gvardiečiai. Frankui ištikimos karinės pajėgos.

Danieliaus mėgstamas poetas Federikas Garsija Lorka rašė apie juos taip: *Kas gali jus pamiršti vienąkart pamatęs? Juodi lakiniai vyrai, juodos lakinės sielos.*

– Saugokis jų, – perspėjo tėvas.

Tačiau šiurpi juodvarniška jų išvaizda vilioja fotoaparata. Danielius įlenda giliau į tarpdurį, slepiasi. Juk neuždrausta fotografuoti kareivių, ką?

Tik vieną nuotrauką. Konkursui.

Danielius nuspaudžia užraktą. Ar pavyko?

Sušnara sparnai. Sprogsta tylos bomba.

Gvardiečiai užpuola jį, priremia prie durų, nuplėšia kortelę nuo fotoaparato dirželio.

– *Americano?*

– *Sí, señor, americano*, – atsako Danielius, tramdydamas norą juos nublokšti. Stengiasi išlikti mandagus. – *Yo hablo español.*

Gvardietis vrypteli.

– *Y qué?* Jei kalbi ispaniškai, manai, turi teisę fotografuoti ką tik nori? Atiduok juostą. Nagi!

Danielius nervingai atidaro aparatą, išima ritinėlį. Nejaugi suims?

Kareivis išplėšia filmą iš rankos.

– Čia tavo kortelė nieko nereiškia. Kur apsistojęs? – piktai klausia.

– „Castellana Hilton“.

Palauk.

Ne.

Vos tik išsprūsta viešbučio pavadinimas, Danielius norėtų žodžius susigrąžinti ir giliai paslėpti.

Bet per vėlu.